

PESTE BARIERELE TIMPULUI

„Le Feu“ Cred că am citit prima oară **Focul** lui Henri Barbusse prin 1918, când nemții erau încă la Brăila, sau puțină vreme după plecarea lor. Cirula pe atunci o traducere românească a romanului, cenzurată de Komandatură, cu multe episoade suprimate și cu mari pete albe în text. Sper că memoria nu mă înșală și că, dacă aș căuta cu stăruință, aș găsi la un anticar, acel volum cu coperițele, pe care parcă și astăzi le văd în roșul lor decolorat într-adevăr, probabil spre a nu fi prea subversiv.

Nu știu dacă prima ediție franceză, tipărită în plin război, a apărut necenzurată. Ar fi de mirare. Și este și astăzi greu de înțeles, cum această carte disperată, tragică, sfâșiată a fost îngăduită într-o vreme, care trăia doar prin exasperarea ultimelor resurse de orbire colectivă.

Le Feu era un strigăt de rezistență. Cel dintâi, poate. Ironia făcea ca acest strigăt să capete un premiu literar. Mă întreb dacă Academia Goncourt, dând un premiu lui Henri Barbusse, nu încerca astfel să localizeze explozia romanului, reducându-l la valoarea unui fapt literar, nu la semnificația unui gest uman.

De ce permiteau nemții traducerea și răspândirea ei în Germania și în țările ocupate? Fără îndoială, pentru a demonstra „moralul scăzut” al inamicilor. Dar arma era primejdioasă și cu dublu tăiș. Căci în paginile ei, oricât de prudent forfecate, cetitorul din tranșeele germane recunoștea o dramă, pe care sub alte steaguri o trăia el însuși.

Toate birourile de cenzură au mutilat romanul lui Barbusse, dar nimeni nu izbutea să oprească inima înșăngerată care bătea acolo.

Cine a inventat stupida vorbă, după care pacifismul – adică iubirea de pace – este o atitudine nevrilă? **Le Feu** era o operă de răscuitoare puteri. Cel care o scrisese venea de pe front, unde luptase eroic în primele rânduri, dar eroismul său moral de scriitor era nesfârșit mai îndârjit, iar primejdiile pe care de bună voie le înfrunța, erau mai grave, decât ale morții fizice pe câmpul de război, unde totuși nu ocolise această moarte.

... Se poate spune orice despre acțiunea lui Barbusse după război. A fost o foarte agitată luptă, care a trezit și la extrema-dreapta și la extrema-stângă dușmăni tari. Fondarea grupului „Clarté”, despărțirea violentă de Romain Rolland, tipărirea pamfletului **Le couteau entre les dents** contraziceau imaginea, evident mai comodă, a unui literat, care oricât ar fi de revoltat, și-ar putea totuși acomoda revoltele cu exigențele și cu satisfacțiile artei. Războiul și revoluția îl despart pe Barbusse definitiv de literatură. De la **Le Feu** n-a mai scris nimic, decât pamflete, apeluri și manifeste. Nu este în căderea noastră să desprindem scrisul lui Barbusse din marea încâierare anonimă, căreia singur s-a sortit. Dar **Le Feu** rămâne una din cele mai mari cărți ale timpului nostru. Va supraviețui tuturor cărților de război, pe care le-a creat moda sau cererea publicului sau exigențele editorilor. Va fi cândva un document sigur al acelor timpuri tragice, care pe măsură ce se depărtează de noi, își pierd realitatea. Și va fi totdeauna o operă, în care inima omului își va recunoaște suferințele – vai!... identice. Căci iată, în timp ce, la Moscova, Henri Barbusse închide ochii lui oboșiți, pe continent se pregătesc viitoare catastrofe, pe care mâine un alt Henri Barbusse – mereu același și mereu altul – le va povesti.

(„Rampa”, 4 septembrie 1935)

Zola interzis

Cred că nu-l mai citea nimeni. Era un nume iubit sau detestat – dar nu mai mult decât un nume. Interzicerea cărților lui în Germania îl va readuce însă în actualitate. Pus la index, Emile Zola va redeveni o lectură pasionantă.

Cât de proști psihologi sunt guvernanții – toți guvernanții – dacă din trecerea timpurilor n-au învățat până azi nici acest simplu adevăr că e de ajuns ca un lucru să devină subversiv, pentru ca să fie seducător.

Lăsate în voia destinului lor literar, cărțile lui Zola și-ar fi continuat greul lor somn. E o literatură de greoaie naivități, cu simboluri plate, cu idei primare, cu o poezie fadă, când vrea să fie delicată, și retorică până la trivial, când vrea să fie revoltată.

Încercările recente ale unui André Gide sau ale unui Céline de a-l impune pe Zola cititorului modern, au căzut. Ele trebuie considerate cel mult drept o laudabilă solidaritate cu figura, într-adevăr patetică, a luptătorului politic. Artistul însă nu mai putea fi salvat. El este cu mult dincoace de stadiul prezent al literaturii.

Dar ceea ce omagiul n-a putut face, e probabil că va izbuti să facă adversitatea. Cenzura național-socialistă îi dă lui Zola o nesperată putere de rezistență. Dacă opera lui ajunge pentru a pune pe gânduri un regim politic, se vede că resursele ei de viață sunt încă tinere.

Dacă un cenzor ar trebui să dea socoteli de sentințele lui, ar fi extrem de instructiv să știm cum ar justifica interzicerea romanului **Fecunditate**. Iată o operă care ar trebui să-i convină perfect regimului moral de la Berlin. E un imn al vieții de familie, al mamei prolifică, al

tatălui cumpătat, al copiilor cumiști. Este, dacă mai țineți minte, un pamflet împotriva adulterului, o condamnare, un atac sever contra avortului. E o carte morală, insuportabil de morală, în care oamenii de treabă primesc medalii de virtute la nesfârșit în timp ce canaliile sunt zdrobite, ca să se învețe minte. Este un roman scris de o guvernantă.

În bună logică, morala hitleristă ar trebui să se regăsească în această poveste înăbușitor de cuminte. După ce a interzis dansurile moderne, după ce a ordonat lungimea pantalonilor de bae, după ce le-a oprit pe femei să se vopsească sau să fumeze, după ce le-a obligat prin lege să facă un număr minimal de copii – de ce suprimă acest candid **Fécondité**, care este o pledoarie pentru virtute?

Dacă reflectăm puțin la semnificația acestei recente puneri la index, trebuie să convenim că ea nu pedepsește în fond opera lui Zola, ci însăși persoana lui. Ceea ce nu i se poate ierta nu este faptul de a fi scris lungi romane sociale, în care adesea teza este atât de inocentă, iar morala atât de potolit burgheză. Nu i se iartă însă lui Emile Zola faptul de a fi ridicat odată glasul împotriva „minciunii superioare de stat”. Este o insurecție, pe care din instinct și din prudență regimurile „tari” o înfierează și astăzi, deși patru decenii au trecut de la strigătul acela de acuzare, începător de epocă.

„Je déclare que le mot Justice est le plus beau de la langue des hommes et qu'il faut pleurer si les hommes ne le comprennent plus”.

Spune asta, în ziua condamnării lui Emile Zola, nu un luptător, nu un profet, ci un sceptic, un ironist ca Jules Renard – și o spune nu într-un manifest sau într-un ziar, ci într-un carnet intim, unde nimeni – și cu atât mai puțin el –

Romain Rolland

Este greu de explicat astăzi, când autorul lui **Jean Cristophe** împlinește 70 de ani, puțină influență pe care scrisul său o exercită asupra spiritului francez. N-ar fi de mirare ca această zi festivă să treacă neobservată în patria lui. Rolland e cu desăvârșire inactual acolo. Nu știu dacă opera lui se mai citește, dar e sigur că ea nu provoacă nici simpatii active, nici rezistențe puternice. S-ar zice că în marea dezbateră dintre dreapta și stânga, mai acută astăzi decât oricând, Romain Rolland nici nu este angajat.

Adversarii nu-l atacă, partizanii nu-l invocă.

Această indiferență este cu atât mai ciudată, cu cât e vorba despre un om pentru care acțiunea politică n-a fost mai mult sau mai puțin diletantă (cum este, în definitiv, cazul lui Gide), ci răspicată, fermă și plină de riscuri.

Astăzi, într-o ambianță revoluționară generală, este destul de comod să te angajezi pe o baricadă extremă.

În 1914, în plin război, când orice disidență politică lua repede aspect de trădare, gestul lui Rolland era nesfârșit mai îndrăzneț. Omul acesta accepta într-adevăr să rămână singur împotriva întregului univers.

De la Tolstoi, poate că nimeni n-a înfruntat mai deschis ordinea și morala curentă.

Totuși, atitudinea aceasta revoluționară, verificată în cele mai grele ceasuri prin care poate trece o conștiință de om, n-a reușit să-i câștige lui Romain Rolland decât o scurtă glorie în străinătate și o solidă nepăsare în Franța.

De la 1920 la 1925, **Jean Cristophe** a circulat cu furie prin Europa, câștigând adeziunea pasionată și zgomotoasă a lectorilor tineri. (Îmi aduc și astăzi aminte de foamea cu care luam cunoștință, în clasa a cincea de liceu, de primele tomuri ale lungului și greoiului roman. Era o carte pe care aveam s-o iubesc multă vreme cu o dragoste vehementă și exclusivă...) Nu știu exact de unde a început declinul acestei pasiuni literare. Fapt este că ea n-a avut nici un ecou în Franța, iar în ultimul deceniu, cam de la 1925 până astăzi, a slăbit pretutindeni, până a se cufunda într-un fel de respectuoasă și cenușie indiferență.

Ce înțeles politic poate avea această inactualitate a lui Romain Rolland, nu interesează prea mult aici. Mai curios mi se pare locul foarte redus pe care el îl ocupă în conștiința literară a timpului.

Dacă **Jean Cristophe** este o operă informă și ternă, stimabilă în intenții, dar copleșită de simboluri și teze,

nu scrie cu fraze mari: „*Declar că resimt un gust subit și pasionat pentru baricade... și că, de vreme ce miniștrii noștri își bat joc de ea, începând de astăzi seară, iubesc Republica, și ea îmi inspiră un respect, o tandrețe, pe care nu mi-o cunoșteam. Declar că cuvântul Justiție este cel mai frumos din limba oamenilor și că trebuie să plângem, dacă oamenii nu-l mai înțeleg. Zola este un om fericit. El și-a găsit rațiunea de a fi și trebuie să le mulțumească bieților lui jurați, care îi fac cadou un an de eroism... Eu îl achit pe Zola. Departamentul de organizație tăcerea în jurul lui, trebuie să strigăm «Trăiască Zola!».* Trebuie să urlăm acest strigăt din adâncurile noastre”.

Pagina este extraordinară prin violență, prin vibrație, prin emoție. Aș transcri-o pe toată, dar nu se poate. Cred că cenzura nu mi-ar permite. E o pagină de foc în toată opera subtilului Renard. O citești astăzi, 38 de ani după ce a fost scrisă, și înțelegi că, într-adevăr, acel „Acuz!”, pe care Zola îl arunca în fața unui regim buimăcit de lumina prea bruscă, ce-l orbea, echivala cu o formidabilă ridicare de oști revoluționare. Un singur cuvânt era de ajuns.

Când astăzi cenzura germană se luptă cu volumele prăfuite și uitate ale lui Emile Zola, nu e greu de înțeles că în realitate acest cuvânt, acest singur cuvânt, ar vrea să-l suprimă din memoria oamenilor. Dar e mai ușor să uiți o sută de romane obosite de trecerea timpului, decât să ștergi din conștiința umană o singură silabă de revoltă.

Dacă Zola ar fi un caz literar, și nimic mai mult, cât de simplă ar fi uitarea lui!...

Zola interzis înseamnă un strigăt interzis. Eroarea eternă a politice a fost de a-și închipui că strigătele se pot interzice.

(„Rampa”, joi, 16 februarie 1936)

nu e mai puțin adevărat că ea reprezintă începutul unui tip de roman.

Înainte de Proust, înaintea lui Roger Martin du Gard, înaintea lui Jules Romains,

Rolland întreprinde o vastă construcție epică, pentru care abea mult mai târziu avea să se descopere termenul „roman-fluviu”. El cel dintâi se abate de la tipul tradițional al romanului francez și îl lărgiște cadrele. (Când spun „cel dintâi”, nu-l uit nici pe Balzac, nici pe Zola). Cel puțin cu acest titlu de precursor al unei noi tehnici în romanul francez, numele lui Rolland ar trebui păstrat în istoria literaturii moderne.

Dar nu trebuie să limităm la o simplă valoare didactică o vastă operă, pe care o salvează un singur fapt de poezie – unul singur, dar decisiv. Într-adevăr, din tomurile obosite ale Romain Rolland, din teatrul lui atât de schematic, din romanele lui atât de factive, din monografiile lui critice atât de impersonale, se detașează o carte, admirabilă, care le răscumpără pe toate, o carte mereu tânără, mereu vie, mereu înflăcărată. Este **Colas Breugnon**, extraordinar poem epic, în care bucuria de a trăi capătă accente de o sănătate, de o putere și de un optimism exploziv. Este o inexplicabilă flacăra arzând în mijlocul unei opere, plină de abstracții pe jumătate moarte.

La 70 de ani, pentru a sărbători o viață de un eroism modest și de muncă ștearsă, Romain Rolland nu poate cu nimic recuceri emoția noastră decât cu imaginea acestui Colas Breugnon, libertin și generos.

(„Rampa”, joi 30 ianuarie 1936)

„Afacerea” Victor Hugo

...Nu încapă nici o îndoială că la mijloc este o luptă politică. „Afacerea Hugo” reprezintă încă un caz de deformare intelectuală, sub presiunea vieții publice. Este încă un exemplu de invaziune politică în domeniul culturii. „Stânga” și „dreapta” – acești monștri de judecată modernă – năvălesc în domenii până azi autonome și își descoperă adepți pretutindeni; în muzică, în matematici, în poezie, în mecanică.

Victor Hugo a fost decretat poet de stânga. (Așa cum Richard Wagner a fost și el decretat, dincolo de Rhin, compozitor de dreapta, membru obligatoriu al trupelor de asalt).

[...] Nici Emile Zola, căruia dreapta franceză nu-i va ierta niciodată crima de a fi făcut lumină în „Afacerea Dreyfus”, nici el n-a cunoscut în presa reacționară franceză atacuri de egală vehemență.

Cincizeci de ani după moarte, Victor Hugo continuă să fie un personaj iritant. E un semn incontestabil de supraviețuire și de prezență. Nimeni nu se luptă din simplă perversitate cu un momânt. Sunt însă morminte incomode – și al lui Victor Hugo este incomod până la culme.

Hugo are o viață, o operă și un destin de proporții colosale. Este un imperiu ce nu-și cunoaște limitele, din cauza prea marelui întinderi. Oricine îl poate ataca într-un punct anumit. Nimeni nu-l poate cuceri în ansamblu.

Judecat în delatii, Victor Hugo devine ușor rizibil. Se pot face cu zecile citate comice din opera lui. Se pot găsi cu sutele gafe ridicule în viața lui. Dar o asemenea operație este fără sens, după cum fără sens este să judeci o pădure și un munte după balega jvinelor ce-o locuiesc. O pădure este un întreg. Viața se descompune și se recrează acolo într-un miliard de fenomene microscopice, care sunt poate abjecte, în parte, dar al căror glas unanim este pur.

Liber este oricine să studieze excrementele păsărilor dintr-o pădure, sau sudoarea lupilor, sau păduchii brazilor – dacă asta îl interesează. Pădurea rămâne însă deasupra acestor mizerii și, cu ele laolaltă, un mare foșnet, o mare umbră, o mare viață.

Victor Hugo trebuie citit fără mofuri, cu sentimentul drumețului pornit la drum lung, și prin iarbă, și prin băltoace, și prin frunze putrezite, știind că o pădure nu este o sală de recepție [...].

E ceva demiurgic în Hugo. E un principiu de creație în el, care merge până la izvoare, până la origini. Și este, de aceea, ceva orb în opera lui, orb ca instinctul și ca forța de germinare a pământului.

Spiritual critic n-ar fi avut ce să caute în acest câmp liric fecund, în care buruienile și plantele subțiri creșteau împreună, de-a valma, fără alegere, fără control, cu neglijență, cu nepăsare, cu acea opintire ciclopică a marilor făcători de viață sau de istorie. (Mă gândesc, cu acest prilej, că dacă legenda îl vrea pe Homer orb, este poate tocmai pentru a exprima această obscuritate primară, firească actului creator, biologic sau artistic, cum o fi el [...].)

(„Rampa”, luni, 3 iunie 1935)